

DİL VARLIĞININ ONTOLOJİK ZEMİNİ

Yakup KAHRAMAN*

ÖZET

Dil konusu pratik yaşamımızın her alanında önemli bir yer tutmaktadır. Bu konunun teorik zemini ile ilgili felsefi anlamda yapılmış çalışmaların en önemlilerinden birisi olan Wittgenstein'in çalışmaları ise dönüm noktası niteliğindedir. Wittgenstein'in dil yaklaşımını birinci ve ikinci dönem olarak ele aldığımızda her iki dönemin felsefi zemininin ontolojik yeterliliğinin ne olduğu sorgulanmaktadır. Bu sorgulamanın sonucunda Wittgenstein'in birinci döneminin yaşamsal perspektiflerin ortaya konulmasını sağlayan dil için yeterli bir felsefi zemine sahip olmadığı ikinci döneminin ise bu bakımdan çeşitli yaşam alanlarına saygı duyan bir dil yapısı oluşturduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte ontolojik zemini daha güçlü olan ve günümüzdeki dil sorunlarını yaşam pratiklerini de göz önüne alarak çözmek için daha verimli bir zemin olarak Herder, Humbolt ve Heidegger'in dil yaklaşımları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Wittgenstein, Dil, Dünya, Düşünce

(The Ontological Ground of Language Asset)

ABSTRACT

The subject of language holds an important place in every field of our practical lives. In a philosophical sense, the works of Wittgenstein- one of the most important study of researches made - related to theoretical ground of this topic is a turning point. If we consider Wittgenstein's approach to language as first and second term, what should be ontological adequacy of philosophical ground of both terms has been questioned. At the end of this questioning, it is prevailed that there may not be sufficient philosophical basis for language allowing to demonstrate the vital perspectives of Wittgenstein's first period, whereas in this regard, his second period has formed a language structure respecting to variety of habitats. However, we focused on language approaches of Herder's, Humbolt's and Heidegger's having the strongest ontological basis to solve the problems of language in nowadays as a more efficient backdrop by considering the practicals of life.

Key Words: Wittgenstein, Language, World, Thought

---

* Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2014 Güz, sayı: 18, s. 75-87
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Dil, yaşam alanlarımızda kendine önemli bir yer edinmekte ve teorik tartışmaların ötesinde gittikçe pratik zemindeki fonksiyonalitesi üzerinden ele alınmaktadır. Örneğin, yabancı dil öğreniminin neden erken yaşlarda başlamaması veya başlaması gerektiği, anadilin kamusal alandaki kullanımının sınırlanması veya ortak bir şivenin neden gerekli olduğu, bireyin içerisinde yetiştiği toplumda konuşulan (her ne kadar basit, karma da olsa) dili serbestçe ifade etmesinin insani açıdan önemi, dili anlaşılamayan bir ibadetin geçerliliği gibi tartışmaların eğitim, siyaset, sosyoloji, din, sanat gibi pek çok alanda yer etmesi dilin varoluşsal-ontolojik¹ zeminde genişlemesinin göstergesidir. Dilin özellikle son iki yüzyıldır sosyo-politik durumumuzu yönlendirme özelliğinin yanı sıra dil sayesinde yaşam projeleri meydana getirilmesi de bu tezimizi doğrulamaktadır. Rorty, bu özelliğe işaret ederek dilleri değiştirmenin daha önce asla var olmamış insan türleri türetebileceğini söylemektedir.²

Demek oluyor ki, günümüzde dilin konumlandırılması ve içeriği ile ilgili tartışmaların çokluğu dil denilen varlığın insan yaşamı ile olan ilişkisinin çok yönlü hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. O halde dil, sadece gramer ve sözcüklerin analizine dayalı bir etkinlik olmanın ötesinde ontolojik alanı işgal eden bir varlık olarak insan yaşamının her alanını yönlendirme gücüne sahiptir. Bu yönü bizim felsefi anlamda dili daha fazla yaşam ekseninde değerlendirmemiz gerektiği görüşünü desteklemektedir. Nasıl bir yaklaşım bizi dil denilen varlığın teorik ve pratik zeminini oluşturma ve anlamlandırma imkânı verebilir? Dilin yaşamla buluşmasını sağlayan bu ontolojik zemin nasıl bir felsefi tutumla ele alınmalıdır?

Yüzyıllar boyunca felsefeciler dil-deneyim ilişkisini naif bir biçimde, zaten oluşmuş bir deneyimin dilde anlatım bulması olarak düşündüler. Dil felsefesiyle bu ilişki tersine çevrilmeye çalışılmış ve dil, deneyimin temeli olarak tasarlanmaya başlanmıştır.³ Eğer dili geçmişten getirdiğimiz birikimlerin ve algı dünyamızın temeli olarak düşünürsek bu yaklaşım, zamansal ve mekânsal bütünlüğün ortaya konulması açısından oldukça yerinde ve ontolojik yönü olan bir felsefi zemin meydana getirebilecek yeterliliktedir. Bu ontolojik yönün ortaya konulabilmesi için dilin düşünce, varlık, zaman, mekân bağıntısının felsefi anlamda ele alınması gereklidir. Bu anlayış dil üzerinden yapılan ve yaşamımızın bütün boyutlarını sarmalayan pek çok tartışmanın giderilebilmesi için verimli bir zemin meydana

¹ Varoluşsallık ve ontoloji kavramlarını Heidegger'in felsefi zeminine göre anlamlandırmaktayız. Buna göre bu iki kavram teori ve pratiğin diyalojik ekseninde seyrettiği, tarihsel yönü olan, varlığı yaşam perspektifi üzerinden anlamının temelini oluşturmaktadırlar.

² Richard, Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. M. Küçük- A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.30.

³ Christopher, Macann, *Felsefe Dili ve Dil Felsefesi, "Bir Arada" Önay Sözer Armağanı*, çev. Sema Bulutsuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 684.

getirebilecek potansiyele sahiptir. Böyle bir dil yaklaşımı için gerekli felsefi zemin hangi düşünürlerin yaklaşımından beslenerek elde edilebilir? Dilin, düşünce ve dünya ile olan ilişkisini irdeleyerek farklı bir dil algısı ortaya koymaya çalışan ve 20. y.y.'ın en önemli dil felsefecilerinden olan Wittgenstein'in yaklaşımı dil varlığını ontolojik boyutta ele almamız için yeterli felsefi zemin oluşturabilmiş midir?

Wittgenstein, dili kullanan insanı ve dünyayı nesnel bir zeminden yola çıkarak yorumlamış, dilin doğasını ve dünya ile bağlantısını ortaya koymaya çalışmıştır. İlk dönemindeki eseri olan *Tractatus* incelendiğinde görülecektir ki düşünür dili mantıki bir hiyerarşi ile dili ele almıştır. O, Kant'ın dünyaya sınır çizmeye çalışması gibi dile sınır çizmeye çalışmıştır.⁴ Bu sınırı çizerken de düşünce ile gerçeklik arasında bire bir uyum olduğu varsayımının Wittgenstein'in çıkış noktasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ona göre dilin sınırları düşüncenin sınırları demektir. Düşüncenin sınırlarıyla ilgilenmek bizi dilin sınırlarına götürecektir. Buradan da o şu çıkarıma gidecektir: Dilimin sınırları dünyanın sınırlarını gösterir.⁵ Ona göre felsefi sorunların kaynağında dilsel ifadelerin herhangi bir olguya karşılık gelme durumundaki belirsizlikler yatmaktadır. Wittgenstein, Comte vari bir tavır sergileyerek olgusal olanı doğru olarak kabul etmekte, sadece olgusal olanı dile getirip, bunun dışındaki düşüncelerin dile getirilmemesi gerektiğini savunmaktadır.

Wittgenstein'a göre toplam gerçeklik dünyadır⁶ ve biz olguların tasarımlarını kurarız.⁷ Ona göre doğru düşüncelerin toplamı, dünyanın bir tasarımıdır.⁸ Burada Wittgenstein'ın dili sınırlandırmaya çalıştığı eleştirisi getirilmektedir. Bize göre de o, dile olgusalılık sınırı çizerek düşüncüyü metafizik öğelerden arındırmak istemiş, böylece herkes için aynı doğrulara ulaşabilecek bir teori ortaya koymaya çalışmış ve evrensel bir yaklaşımla belirsizliklerin ortadan kaldırılabilceğini tasarlamıştır. Bu bağlama işaret eden Taylan Altuğ'a göre *Tractatus*'un başlıca görevi dilde bir anlam sınırı çizmek ve söylenebilir olanla söylenemez olanı birbirinden ayırt etmektir; öyle ki, dilde dilin kendisinin çizdiği sınırın ötesinde kalanların anlamsız(saçma) olduğu gösterilebilsin.⁹ Peki, dili Wittgenstein'ın *Tractatus*'undaki gibi olgusalığa indirgediğimizde ahlak ve estetik gibi konular hakkında nasıl konuşabiliriz? Dilin en özgün serimlenmelerine sahne olan şiir, tiyatro gibi alanlardaki kullanımları bu yaklaşımla nasıl

⁴ David, Pears, *Wittgenstein*, çev. Arda Denkel, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1985, s.37.

⁵ Ludwig, Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s.133.

⁶ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.23.

⁷ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.23.

⁸ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.27.

⁹ Taylan, Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*, Etik Yayınları, İstanbul, 2004, s.47.

açıklanabilir? Aynı anlamların yakalanabilmesi için dilde nesnel bir zemin oluşturulabilmesi dilin doğası göz önünde bulundurulduğunda ne kadar mümkündür?

Wittgenstein'a göre dilimiz anlamlı söylem alanını ve böylelikle dünyamız içindeki olanakların sınırlarını belirlerken, dünyadaki herhangi bir şeyin var olmasını ya da var olmamasını belirleyemez. Dünyada neyin var olduğu, dilin biçimsel gerekliliklerinden sonuç olarak çıkarılamaz, gerçeklikle karşılaştırılması gerekir.¹⁰ O halde dil yoluyla ortaya koyduğumuz tasarım ait olduğu olguya uyarsa doğru bir resim olacak, eğer değilse yanlış olacaktır. Bu anlayış dili statik, üretkenlikten ve yaratıcı çıkarılmamalardan uzak bir hale getireceği için farklı yaşam perspektiflerini dahi anlamada zorluk çekecek bir zihin dünyası oluşturacaktır. İnsan, en önemli varlığı olan dil ile birlikte sadece olgusal alanla sınırlanacak ve bu alanın dışında anlam alanları üretemeyecek midir?

Dil, olgu alanına hapsedildiği zaman refleksif bir tavır sergilemekten uzak, dogmatik öğelerin güdümüne girecektir. Bu dil anlayışı hayatı ve bu hayatın unsurlarını kendi mecrasında anlama ve yorumlamaktan uzak bir felsefi zemine sahiptir. Bu tür bir yaklaşımın Herder tarafından eleştirildiğini görmekteyiz. Ona göre dil, sabit, kuralları ve içeriği tamamlanmamış bir yapı değildir. O, dilin başıboş hayatta, o büyük, geniş âlemde henüz biçimce sınırlanmamış kuralları olmadan, kitapları ve harfleri, usta denilen eserleri olmadan, her gün zenginleşmek zorunda kalacak kadar fakir ve eksik ve her gün ilgi işaretleriyle, ilk tutku ve his emriyle olabilecek kadar genç ve oynak olduğunu belirtir.¹¹ Görüldüğü gibi Herder, statikleştirilerek tek yönlü bir iletişimle oluşacak dil ortamının, yaşam zemini düşünülürken işlevsellikten yoksun olacağına inanır. Wittgenstein'ın ortaya koyduğu bu dil varlığının insanı diğer varlıklarla bir araya getirme gücünden de yoksun olduğunu söylemek mümkündür.

Wittgenstein'ın meydana getirdiği dil yaklaşımıyla oluşabilecek nesnel yapı farklı kültürel ortamlardan, şiirden edebiyattan beslenen, farklı geleneklerin getirdiği dünya algılarını tümünden yok sayacak, dikte edici bir üslupla tek tip insan modelinin oluşumuna neden olacaktır. Hâlbuki ontolojik refleks asla bunu benimsememektedir. Bize göre Wittgenstein'ın yapmaya çalıştığı şey pozitivist bir reflekse dayanarak kaos olarak gördüğü bir çok söylemi kategoriyal hale getirmek böylece doğruluk ve kesinlik sorununu aşmaya çalışmaktır. Onun bu çabası bir tür indirgemeyi de beraberinde getirecektir. İnsan ürünü olarak pek çok alanda pek çok farklı dil'in olduğunu düşünürsek böyle bir dil yapısında bütün dil yapıları aynı standartlara sahip olacaktır. Wittgenstein, bu standartları yakalamak için

¹⁰ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.27.

¹¹ Johann Gottfried, Herder, Dilin Kökenleri Üzerine, *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*, çev.Gürsel Aytaç, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s.53.

dünyanın da sabit olduğunu iddia etmektedir.¹² Yani dünya olduğu gibi olan her şeydir.¹³ Böyle bir dünya algısı herhangi bir şeyi olduğundan farklı yorumlama imkânının olmadığını varsayar ve farklı perspektiflerin önünü kapatır. Wittgenstein'in bu yaklaşımının pratik zeminde bir karşılığı olmuş mudur?

Genel-geçer ve evrensel ilkeleri olan felsefi zemine sahip dil yapısı modernizm tarafından kabul görmüştür. Bu sayede toplumun sembolik formundan algı biçimine kadar her alanda, tek elden hüküm gücüne sahip olma imkânı meydana getirilmeye çalışılmıştır. Demek oluyor ki dilin oluşumunun tarihsel kökenleri ve bunun gelenekle bizim zihinlerimize yansıyan imajları göz ardı edilerek dil, varoluş koşullarına hükmetme aracına dönüştürülmüştür. Dil sadece dünyaya bakmamızı sağlayan bir varlık mıdır? Dil düşünceyi ifade etmenin bir aracı mıdır? Yoksa düşüncenin ortamı mıdır? Dil olgulara indirgenebilir mi? Dili sadece olgusal dünya ile ilişkilendirmek ve sınırlandırmak ne gibi sorunlara neden olmaktadır?

Dil, Wittgenstein için gösterimsel tümceler içeren, bilimsel, ortak bir yapının olduğu varlığı işaret etmektedir. Ona göre dil, deneyimimizin bir parçasını, deneyimimizin yine belirli başka bir parçasının yerine geçirdiğimiz bir etkinliktir. Bu etkinliğin sonucu da dünyadır.¹⁴ Burada dikkatimizi çeken şey Wittgenstein'in deneyimin kendi başına bir anlam ifade etmediğini ileri sürerek bu anlamın ancak dil ile yakalanabileceği ile ilgili vurgusudur. Yani dil ile kaynaştırılamayan bir deneyimin dünya ile ilişkisi bulunmamaktadır. Ona göre dünyaya ilişkin tüm deneyimimiz ve bilgimiz, dil aracılığıylaadır. Düşünürün dil ve dünya arasındaki bu bağıntıdan kastettiği şey, dil olmaksızın dünyaya ilişkin hiçbir deneyime sahip olamayacağımızla veya varoluşu anlamlandırma becerisi kazanamayarak bizi biz yapan asli etkinliği ortaya koyamayacağımızla ilgilidir. Fakat burada matematiksel ağlarla örülmüş olan dil algısı ile bakılacak olan dünya geometrik bir yapının ötesine gidemeyecektir.

Dil'i analitik çözümlemelerle anlamaya çalışmak, kelimelere ve kurallara bölerek bilimsel sınıflandırmalar yapmak ontolojik geçerliliği olmayan bir yaklaşımdır. Bunun sebebi Humbolt'un da belirttiği gibi Dil'in varlık özelliğinden kaynaklanan süre giden yapıdır. Ona göre gerçek niteliğinde kastedilen dil, hem biraz sürekli hem de her anda geçip giden bir şeydir. Dilin yazı ile yaşatılması her zaman yalnızca eksik, mumya tarzı bir saklamadır ki bu bile canlı aktarımın somutlaştırılmasına ihtiyaç duyar. Humbolt bu bakımdan dil'in kendisinin bir eser(Ergon) değil, bir

¹² Ludwig, Wittgenstein, *Defterler 1914-1916*, çev. Ali Utku, Birey Yayınları, İstanbul, 2004, s.79.

¹³ Ludwig, Wittgenstein, *Tractatus*, s.15.

¹⁴ Ludwig, Wittgenstein, *Defterler 1914-1916*, s.12.

faaliyet(Energeia) olduğunu belirtir.¹⁵ Dili analitik bir yapıyla ele almak ontolojik açıdan ne gibi sorunlar meydana getirmektedir?

Wittgenstein'a göre dil, dünya ile içsel bağıntı içinde yer aldığı için o ve bu bağıntılar, olguların mantıksal olanağını belirler. Anlamli bir ime sahipsek bu im, bir yapı ile belirli bir içsel bağıntıda yer almalıdır.¹⁶ Burada Wittgenstein dili olguların ortaya konulabilmesinin bir aracı olarak görmektedir. Bunun sonucunda dil biçimsel ağlarla örülen bir anlam dünyasının ortamı olarak tasarlanmaktadır. Bu biçimsel yapı her türlü duygu dünyasını dışarıda bırakacaktır. Böyle bir dil teorisi herhangi bir tablonun insan zihninde ortaya çıkardığı duygulanımı nasıl ifade edebilir ki? Çocukluğunda dinlediği bir masalı yıllar sonra tekrar dinleyen bir kişi Wittgenstein'ın bu teorisinde kendi düşüncelerini yeniden nasıl aktarabilir ki? Herder'in de belirttiği gibi karşımızda öyle duyarlı bir varlık var ki canlı duyumsamalarının hiç birini içinde tutamıyor, ilk şaşırtıcı anda, istenmeden ve niyeti olmadan bile her bir duyumsamasını dışa vurmak zorunda kalıyor. Herder' e göre herkesin içinde bulunan bir yasa vardır. Bu da "Yalnız kendin için hissetme duygun ses versin" şeklindedir ve ona göre bu ses dildir.¹⁷

Görülüyor ki Wittgenstein burada ideal bir dil anlayışının teorik temellerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu dil, dünyanın kendinde yansıdığı dildi ve olgusal olana eklemlenmişti. Dolayısıyla anlam, nesnenin varlığına bağlı olarak ortaya çıkmakta idi. Eğer nesne ortadan kalkarsa anlamda olmayacak demektir. Wittgenstein'ın bu teşebbüsünün temelinde halen varolan'la dil yapısını belirleyerek anlamsızlık, belirsizlik çukuruna düşmeme çabası vardır. Fakat bu çaba dile soğuk bir yüz giydirmenin ötesine geçememiş görünmektedir. Bunun sebebi olgusallık sınırı içinde kalma endişesi sonucunda insani etkinlik alanının çoğunu görmezden gelme eksikliğidir.

Herder'e göre eğer dil'i sadece duyu organları ile ilişkilendirirsek yazısı renkler ve çizgilerle bir cebir olurdu ama asla tınlayan bir dil olmazdı. O halde dil sadece bizim biyolojik yapımızın bir ürünü olarak ortaya çıkmamaktadır. Herder, içinde bulunduğumuz ve duyumladığımız bu dünyanın da bize tepki verdiğini, ses verdiğini belirtir. Ona göre işte o dünya sesler yardımıyla bizim öğretmenimiz oluyor.¹⁸ Wittgenstein'ın Herder'in bu yaklaşımını ilk döneminde atladığını veya görmezden geldiğini söyleyebiliriz. Fakat o, ikinci döneminde bu dil yapısından vazgeçer ve bütün yaşam farklılıklarını tehdit edebilecek olan tek bir form halinde tasarladığı metadil yaklaşımı yerine farklı yaşam gerçekliklerini ifade eden

¹⁵ Wilhelm von, Humbolt, Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi, *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*, çev. Gürsel Aytaç, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s.138.

¹⁶ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.39.

¹⁷ Johann Gottfried, Herder, a.g.e., s.16.

¹⁸ Johann Gottfried, Herder, a.g.e., s.34.

dil yapılarının olabileceği yeni bir felsefi zemin ortaya koymaya çalışır. Onun ilk yaklaşımında olguların resmedilişi ile belirlenen dil, sabit, durağan bir yapı meydana getirmekte iken, artık yeni yaklaşımında süreç içerisinde kendini meydana getiren ve farklılıklarıyla ele alınan bir dil anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Wittgenstein, dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne dil oyunu demektedir.¹⁹ O, dil oyunu terimini dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğu olgusunu öne çıkarmak için kullanmaktadır.²⁰ Wittgenstein'a göre bu dil oyunlarının kuralları farklı farklıdır. Bu oyunların hepsini kapsayabilecek bir üst oyundan bahsedemeyiz. Burada onun dili, varoluşsal temelde sınıflama girişiminin imkânsız olduğunu göstermeye çalıştığını düşünmekteyiz. O, tüm dil kullanımlarını kuşatan, açık-seçik ve tutarlı kurallar arayışının boşuna olduğunu belirtmektedir.²¹ O halde buradaki oyunlardan kastedilen şey yapıcı öğeler değildir.²² Artık o, birinci döneminde benimsediği dilin mozaik yapısı yaklaşımı yerine pek çok etken tarafından belirlenen, kendi tabiriyle bir aileyi anımsatan yapı olarak tasarlanmaktadır.²³ Wittgenstein'ın bu yaklaşımı dil'in ontolojik sürekliliği için önemli bir yaklaşımdır. Bu süreklilik fenomenolojik zemininin gelişimini kapsamaktadır.

Wittgenstein'a göre bu dil oyununda kesinsizliğin olması bir bilgisizlik olarak düşünülemez. Bu kesinsizlik, kuralların net olmayışından, sınırların olmayışından kaynaklanmaktadır.²⁴ Wittgenstein, bu dönemde ne dili sınırlandırmakta ne de yaşamı sınırlandırmaktadır. Ona göre bir dil imgelemek, bir yaşam biçimi imgelemektir.²⁵ Antony Quinton'a göre Wittgenstein genel bir ilke ortaya koymuştur. Buna göre, kendimizin ve başkalarının zihinsel yaşamları üzerine konuşurken kullandığımız dili anlamak için, durumların koşullarını ve duygu ya da düşünce göndermelerinin yapıldığı kişilerin davranışlarını göz önünde tutmak gerekir.²⁶ Görebildiğimiz kadarıyla Wittgenstein, dili olguların içerisine hapsolmuş, sınırları belli olan bir yapıdan çıkararak evrensel ve mutlak bir anlam teorisi fikrinden vazgeçmiştir. Bunun yerine her bir farklı yaşamla şekillenmiş olan farklı dil formlarının varlığı tasarlanmıştır. Böyle bir felsefi yaklaşımın günümüz açısından en önemli yönü bize göre farklı anadilleri tek

¹⁹ Ludwig, Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*, çev. Deniz Kanit, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1998, s.15.

²⁰ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.24.

²¹ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.51.

²² Ömer Naci, Soykan, *Wittgenstein Felsefesi: Temel Kavramlar ve Sorunlar*, Cogito, Sayı: 33, İstanbul, 2002, s.57.

²³ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.67.

²⁴ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.53.

²⁵ Ludwig, Wittgenstein, a.g.e., s.19.

²⁶ Antony, Quinton, Wittgenstein'ın Çifte Felsefesi, *Yeni Düşün Adamları*, Bryan Magee, çev. Oruç Oruoba, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.138.

potada eritmeye çalışmanın yerine bu yaşam gerçekliklerini olduğu gibi kabul edebilecek bir felsefi zeminin ortaya çıkmasına yardımcı olmasıdır. Wittgenstein'in bu yaklaşımından etkilenen Nermi Uygur'un anadil konusundaki yaklaşımları bunun somut örneğidir.²⁷

Humbolt'un belirttiği gibi dilin ortaya çıkması, insanlığın içsel bir ihtiyacıdır, yalnızca toplumsal hayatın dış hoşbeşi için değil, onun doğasında bulunan, zihinsel güçlerinin gelişimi, bir dünya görüşüne ulaşması için de elzemdir.²⁸ Humbolt'a göre diller, insanın en iç doğasıyla kaynaşmıştır ve bilinçli olarak ondan üretilmeyip daha ziyade kendiliğinden ondan ortaya çıkmıştır.²⁹ Ona göre dil aynı zamanda izlenimleri almakla yalnızca pasif değildir, üzerindeki belli ve içsel bir bağımsızlıkla biçimlenmiş her etkinin olabilen entelektüel doğrultunun sonsuz çeşitliliğinden doğar.³⁰ Demek oluyor ki dil insani bir şeydir. Dolayısıyla insani dil yapılarının farklı farklı olması doğaldır. Her insan içine doğduğu toplumun algısını dil yoluyla almakta ve buna kendi tecrübelerini katarak yeni anlam dünyaları meydana getirmektedir. Bu en doğal süreci tepeden inme bir tavırla yönlendirme teşebbüsü dilin ontolojik yapısı gereği sonuçlanamayacak karaktere sahiptir.

Dilin oluşumu ile yaşam alanları ve yaşam öncelikleri arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, Ernst Renan'ın Hammer adlı bir filoloğun "Das Kamel" adlı makalesinden naklettiğine göre Arapçada deve ile ilgili tam 574 farklı adlandırma vardır. Laponca'da ise ren geyiği için cinsiyetine, yaşına, rengine vs. göre 30 değişik adlandırma bulunmaktadır.³¹ Görülmektedir ki dil, insan ile çevresi arasındaki ilişkiyi anlamlandırmakta ve ortaya çıkan hayat tarzını betimleme görevi görmektedir. Herder, bu ilişkiyi görerek dilin gelişimi ile insanın tarihselliği arasındaki bağılılığa sürekli vurgu yapar. Ona göre iklim, hava, su, yiyecek ve içecek de dili etkilemektedir.³² Toplumsal, coğrafi ve tarihi yapı bir dil geleneği oluşturmakta birey'de bu ön anlamaları dil yoluyla içselleştirmektedir. Fakat dil yalnızca bu eksenle sınırlandırılabilir mi? Şüphesiz böyle bir yaklaşım, sonunda bizi pozitivist dil teorisiyle aynı çizgiye taşıyacaktır. Chomsky'nin de işaret ettiği gibi bu süreç yaratıcı bir faaliyettir.³³ Ona göre dil sayesinde insanlar daha önce hiç söylenmeyen bir şeyi söyleyebilirler.

²⁷ Bu konu hakkında bakınız: Nermi, Uygur, *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.9-18

²⁸ Wilhelm von, Humbolt, a.g.e., s.114.

²⁹ Wilhelm von, Humbolt, a.g.e., s.131.

³⁰ Wilhelm von, Humbolt, a.g.e., s.133.

³¹ Ernst, Renan, *Dilin Kökeni Üzerine*, çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.94.

³² Johann, Gottfried Herder, a.g.e., s.52

³³ Noam, Chomsky, *Dil ve Zihin*, çev. Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınları, Ankara, 2001, s.250.

Yani mevcut olmayan bir şeyi görünüşe getirebilirler.³⁴ Humbolt, dilin oluşumu ve gelişimini süreç şeklinde değerlendirip tarihsel çizgilerle ele almakta ve analitik çözümler yaparak hangi etkenlerin dile ne kadar katkısı vardır demek yerine, dili genel ontolojik varlık olarak görme eğilimindedir. Bundan dolayı ona göre dilin formunu sadece gramer formuna indirgememiz gerekmektedir. O, hakiki dil araştırmalarında ne kuralların ne de sınırların olmayacağını belirtir.³⁵ O halde birey ve toplum ön anlamları sonucu kazandığı dil yapısını yeni yaşam süreçleriyle birlikte geliştirecektir.

Levinas da Humbolt gibi dil'i belirlenmiş bir yapı olarak görmemektedir. Ona göre dil kendini öteki ile karşılaştığımızda serilmemektedir. Bu bağlamda dil, anlık, kendini çeşitleyebilen, sürekli değiştiren, sonsuz yoruma olanak tanıyan bir yapıdır. Dil, her tür ön kabulün yıkılışının başladığı yerdir.³⁶ Levinas'a göre Öteki'nin mutlak başkılığı ve ilişkinin özgünlüğü dil ile sağlanır. Herhangi bir sıradan farklılık, Platon'da olduğu gibi sabit bir noktaya referansla açıklanabilirken, öteki ve ben arasındaki farklılıkta dil sabit değildir. Dil, yakalanamayan, sürekli akan bir yapıya sahiptir. Öyle ki dil, ben ve öteki arasındaki düşünülecek olası bir birliği, bütünlüğü, ortaklığı ortadan kaldırır. Öteki ve ben arasındaki diyalogda konuşanlar farklılıklarını tamamıyla korurlar.³⁷ Levinas'ın bu yorumu şüphesiz dil'i sadece karşılıklı iletişim için aracı bir role bürünmesine de kapı aralamaktadır. Yani dil herkese açıklığın egemenliği altına girmiş vaziyettir. Heidegger için ise bu, dil'in yıkımıdır. Bunu sebebini şöyle izah edelim ki; herkese açıklık sağlayan bir araç haline getirilen dil, aynı düşünme varsayımını da beraberinde getirmektedir ki, böyle bir ortam ontolojik anlamının sahibi olacak insan tasarımı da yok sayacaktır. Peki, dil nasıl bir felsefi yaklaşımla ele alınırsa ontolojik zemine oturtulma imkânı doğabilir? Bu bağlamda dil varlığını ontolojik zemine oturttuğunu savunduğumuz Heidegger dili nasıl betimlemiştir?

Heidegger, *Dile Açılan Yol* adlı çalışmasında, dil üzerine konuşmanın gereksizliğinden bahsetmektedir. Bunun sebebi dil üzerine konuşmanın, dili nesneleştirmeye götürmesidir. Bundan dolayı o, dil üzerine konuşmak yerine dilin kökeninden gelen sese kulak vermek gerektiğini belirtir. Dile ilişkin her şey, bize yine dilin kendisinden gelmelidir.³⁸ Biz dilin kökeninin ne olduğuna değil dilin kökensel olarak kendisini nasıl açtığına

³⁴ Noam, Chomsky, *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri*, çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, İstanbul, 2009, s.159-160.

³⁵ Wilhelm von, Humbolt, a.g.e., s.141.

³⁶ Emanuel, Levinas, *Totality And Infinity: An Essay On Exterioity*, tr. A. Lingis, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, Boston and London, 1991, s. 39.

³⁷ Emanuel, Levinas, a.g.e., s.195.

³⁸ Martin, Heidegger, *On The Way to Language*, tr. Peter D. Hertz, Harper&SanFrancisco, 1982, s.50-51.

bakmalıyız. Heidegger'in dili ontolojik açıdan konumlandırmasının temelini burada atıldığını söyleyebiliriz. Dil kendisini varlık üzerinden açmaktadır. Dilin anlamını kavrayabilmek için bu varlıkların zamansal ve mekânsal yönleri fenomenolojik bir tavırla ele alındığı zaman dil kendini açılmaya başlayacaktır. Aslında bütün bu anlam yapısı dile sinmiş olarak bulunmaktadır. Bize göre Heidegger'in dili varlığın evi olarak betimlemesinin³⁹ temelinde de bu anlayış yatmaktadır. Bu anlam alanlarının açılması dilin yapısıyla doğru orantılı olarak süreç içerisinde gerçekleşmektedir.

Heidegger'e göre, dil, kökensel anlamda 'olan'ın değil, 'olmakta olan'ın dilidir. Heidegger açısından dünyadaki varlığın yani *dasein*'in özünü oluşturan, onu diğer var olanlardan ayıran, etrafındaki tüm varlık alanları ile bir arada bulunabilme, oraya dil sayesinde yerleşebilmesidir. Böylece dil, insan ve dil arasındaki bir ilişki olarak düşünülemez.⁴⁰ Heidegger, dil ve insan arasındaki yapının matematiksel, mantıksal neden-sonuç ilişkilerine indirgenemeyeceğini düşünmektedir. Dil burada dünyadaki varlıklara anlam yüklemenin de ötesine gitmektedir. Burada Heidegger'in neredeyse dili kutsadığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Fakat onun dili var olmanın ön şartı gibi ortaya koymasının temelinde insanın bütün anlama deneyiminin oturduğu temel kaide olarak dili görmesi bulunmaktadır. Her şey bir anlam ifade etmekle ve bir şeyle düşünülüp söylenerek dile gelmektedir. Bundan dolayı dil var olanların açıklıkla bulunduğu ilk yerdir.

84

Heidegger'e göre biz, her şeyden önce dille ve dilde açığa çıkmaktayız. Dil, bizi konuşmada örüntüselleştirir. Antik Yunan'da *Logos*'un temel anlamı bir araya getirmektir. Bu işleviyle o, eşsiz olanın kökensel birliğini açar. Böylece, o aynının her defasında farklı bir biçimde açılmasıdır.⁴¹ Heidegger'e göre dil insana temel insani varoluş imkânını lütfeden donanım ve güçtür.⁴² O halde diyebiliriz ki, insan olmak dile verilmiş olmaktır. Yani dil sadece yaşamı yansıtan bir öge değil, yaşama şekil veren bir yapıya sahiptir. Bu yaşamın sahipleri olarak bizler Herder'in belirttiği gibi dil yaratıklarıyız.⁴³

Heidegger, dilin varlığın evi olduğunu ve insanın o evde barındığını belirtir. Ona göre sözcüklerle konuşan ve sözcüklerle yaratanlar bu barınağın muhafızlarıdır.⁴⁴ Onun burada anlatmak istediği şey, dilin basit bir aracı olmasının ötesinde, insanla diğer varlıklar arasında ontolojik bir

³⁹ Martin, Heidegger, *Pathmarks*, Edited by William McNeill, Cambridge University Press, 1998, s.254.

⁴⁰ Ünal, Nalbantoğlu, *Patikalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.128-129.

⁴¹ Martin, Heidegger, *On The Way to Language*, s.112.

⁴² Martin, Heidegger, a.g.e., p.112.

⁴³ Johann, Gottfried Herder, a.g.e., s.35

⁴⁴ Martin, Heidegger, "Hümanizm Üzerine Mektup", *Hümanizmin Özü*, çev. Ahmet Aydoğan, İz Yayınları, İstanbul, 2002, s. 37.

zemin meydana getirme gücüne sahip olduğudur. İnsan kendini dile eklemeyerek varlığın özünü düşünmeye başlamaktadır. Dil, bizleri diğer tüm varlıklardan ayırır. İnsan, dil sayesinde yeryüzündeki varlıklarla ilişkiye geçmektedir ve bu yolla kendi varlığı üzerine düşünme refleksi geliştirir. Heidegger için dil, varlığın temelinde yer almaktadır. Herder'e göre de insan dil sayesinde kendi varlığını fark etme gücünü yakalamıştır.⁴⁵ Bize göre varlığını fark etme gücü yakalayabildiği gibi dil sayesinde neler yapabileceğini tasavvur etmeyi de öğrenmiştir. Bütün düşünme girişimleri dil sayesinde meydana gelmektedir. Dil olmadan bütün edim, içinde yapıp edebileceği her türlü uzamdan yoksun kalır. Dil, insan özünün ilkin varlığı ve onun seslenişini karşılamaya ve bu karşılayışta varlığa ait olmaya tamamen güç erdirebildiği boyuttur. Bu asli karşılama, bizzat yerine getirildiğinde, düşünmedir. Düşünme yoluyla her şeyden önce, varlık yazgısının sağlanmasıyla çatının sağalmasının olup bittiği bölgede barınmayı öğreniriz.⁴⁶ Heidegger'in meydana getirdiği bu felsefi zemin tarihselliği ve otantik yapıyı korumayı kendi içerisinde barındırmaktadır.

İçerisinde bulunduğumuz yaşam dünyasını anlama ve anlamlandırma sürecinde, dil'in zihnimizi yönlendirdiği, var olagelen yaşam değişikliklerine tanık olmamızı sağladığı, başka yaşam durumlarının bize aktarılmasını sağlayan ontolojik belirleyiciliğe sahip bir varlık olduğu görülmektedir. Dil sadece basit bir aracılık görevi yapmamaktadır. O aynı zamanda insanlar ve diğer varlıkların bulunduğu ontolojik bir zemin meydana getirme gücüne sahiptir. Tam da burada Taylan Altuğ'un varlığın anlamına yönelik soru ile dilin özüne yönelik sorunun örtüştüğü⁴⁷ tespiti bizim dil'in varoluşsal, ontolojik yönüne işaret etmemizi destekler niteliktedir.

Nermi Uygur'un belirttiği gibi dil, insan varoluşunda o kadar yetkin bir güce sahiptir ki; onun, varlığın durumunu, yapısını, anlamını, anlayacağımız şekilde bize anlatan bir özelliği vardır.⁴⁸ Uygur'un dil sayesinde insanın evrenin içine sokulabileceğini, etrafında olan varlıklarla dil sayesinde bağ kurabileceğini söylemesi⁴⁹ dili pasif, araçsal bir konumda değerlendirmeyip ontolojik durumumuza müdahale eden bir yaklaşımla tasarladığını göstermektedir. Uygur için dil, sadece var olanın dile getirildiği bir alan da değildir. Ona göre; var olmasını istediklerimiz, içimizde ve çevremizde gerçekleştirmeyi tasarladığımız da dil yapıtlarında kendini

⁴⁵ Johann, Gottfried Herder, a.g.e., s.39

⁴⁶ Martin, Heidegger, *Teknik ve Dönüş*, çev. Necati Aça, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.51-52.

⁴⁷ Taylan, Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 87.

⁴⁸ Nermi, Uygur, *Dilin Gücü*, s. 39.

⁴⁹ Nermi, Uygur, a.g.e., s. 68.

Dil Varlığının Ontolojik Zemini

gösterir.⁵⁰ Demek oluyor ki dili, onun belirlenimlerinin dışına çıktığımızı farz ederek inceleme imkânımız yoktur. Bize göre dili paranteze alıp dilin bize sunduğu refleksiyonla dil üzerine konuşamayız. Dil, bizim varoluşumuzu o kadar derinden etkiler ki biz herhangi bir dil üzerinde iken o dilin ontolojik perspektifinden bakmaya başlarız. O halde diyebiliriz ki, biz dünyayı dil aracılığı ile anlamanın yanı sıra bir dil varlığının içerisinde bakarak anlamaktayız.

---

⁵⁰ Betül, Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998, s. 109.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Taylan, Dile Gelen Felsefe, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Altuğ, Taylan, Modern Felsefede Metafizik'in Elenmesi, Etik Yayınları, İstanbul, 2004.
- Chomsky, Noam, Dil ve Zihin, çev. Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınları, Ankara, 2001.
- Chomsky, Noam, Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri, çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, İstanbul, 2009.
- Çotuksöken, Betül, Kavramlara Felsefe ile Bakmak, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998.
- Heidegger, Martin, On The Way to Language, tr. Peter D. Hertz, Harper&SanFrancisco, 1982.
- Heidegger, Martin, Pathmarks, Edited by William McNeill, Cambridge University Press, 1998.
- Heidegger, Martin, Teknik ve Dönüş, çev. Necati Aça, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- Heidegger, Martin, "Hümanizm Üzerine Mektup", Hümanizmin Özü, çev. Ahmet Aydoğan İz Yayınları, İstanbul, 2002.
- Herder, Johann Gottfried, Dilin Kökenleri Üzerine, Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri, çev. Gürsel Aytaç, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011.
- Humbolt, Wilhelm von, Dil Yapılarının Çeşitliliği ve Bunun İnsan Neslinin Zihinsel Gelişimine Etkisi, Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri, çev. Gürsel Aytaç, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011.
- Levinas, Emanuel, Totality And Infinity: An Essay On Exteriority, tr. A. Lingis, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, Boston and London, 1991.
- Macann, Christopher, Felsefe Dili ve Dil Felsefesi, "Bir Arada" Önay Sözer Armağanı, çev. Sema Bulutsuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Nalbantoğlu, Ünal, Patikalar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.
- Pears, David, Wittgenstein, çev. Arda Denkel, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1985.
- Quinton, Antony, Wittgenstein'in Çifte Felsefesi, Yeni Düşün Adamları, Bryan Magee, çev. Oruç Oruoba, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Renan, Ernst, Dilin Kökeni Üzerine, çev. Atakan Altınörs, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.
- Rorty, Richard, Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma, çev. M. Küçük- A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Soykan, Ömer Naci, Wittgenstein Felsefesi: Temel Kavramlar ve Sorunlar, Cogito, Sayı: 33, İstanbul, 2002.
- Uygur, Nermi, Dilin Gücü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Wittgenstein, Ludwig, Defterler 1914-1916, çev. Ali Utku, Birey Yayınları, İstanbul, 2004.
- Wittgenstein, Ludwig, Felsefi Soruşturmalar, çev. Deniz Kanıt, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1998.
- Wittgenstein, Ludwig, Tractatus Logico-Philosophicus, çev. Oruç Aruoba, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

